

Проблеми кримінального права, процесу, кримінології та криміналістики

ДОСУДЕБНОЕ ПРОИЗВОДСТВО В УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ УКРАИНЫ: СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ Топчий В.В.

Охарактеризированы некоторые проблемы досудебного производства по уголовным делам. Предложены пути усовершенствования следственной деятельности.

Ключевые слова: досудебное следствие, реформирование законодательства, учетно-регистрационная дисциплина, предварительное исследование, заключение специалиста, проведение экспертиз.

PRE-TRIAL PROCEEDINGS IN CRIMINAL LEGAL PROCEDURE OF UKRAINE: CONDITION AND PERSPECTIVES OF IMPROVEMENT Topchiy V.V.

Some problems of pre-trial proceedings of criminal cases have been characterized. The ways of the improvement of investigation activity have been suggested.

Key words: pre-trial investigation, the reformation of legislation, account-registration discipline, the preliminary study, the conclusion of the specialist, the production of the expert operations.

Надійшла до редакції 19.07.2010 р.

УДК 343.131 (477)

*Т. В. Корчева, канд. юрид. наук
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

УДОСКОНАЛЕННЯ РОЗГЛЯДУ СУДОМ СКАРГИ НА ПОСТАНОВУ ПРО ПОРУШЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ

Конституція України у ст. 55 закріпила важливе для правової держави право кожної особи на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Це положення Основного Закону стосується й рішень, які приймаються на стадії порушення кримінальної справи. Теорія кримінального процесу визначає

цю стадію як першу (початкову) стадію, з якої розпочинається кримінально-процесуальна діяльність. Вона включає в себе систему процесуальних дій і правовідносин, які виникають при їх виконанні між відповідними компетентними органами. Від належного дотримання законності органами досудового розслідування й неприпустимості порушення прав і свобод осіб,

які залучаються до кримінально-процесуальної діяльності, залежить увесь подальший рух кримінальної справи.

Законом № 462-У від 14 грудня 2006 р. «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України щодо оскарження постанови про порушення кримінальної справи», КПК було доповнено статтями 236⁷ та 236⁸ [1; 2007. – № 9. – Ст. 74; 1961. – № 2. – Ст. 15].

Оскаржити до суду постанову про порушення кримінальної справи є реалізацією права особи на судовий захист, гарантією того, що рішення суб'єкта про порушення кримінальної справи (і як наслідок цього – початок досудового розслідування) знає судового контролю. Своєчасний та об'єктивний розгляд таких скарг посилює захист кримінально-процесуальними засобами прав та свобод громадян відповідно до інтересів держави. Але новели, завдяки яким стала можливою ця процедура, як і процесуальний порядок розгляду скарги, викликають декілька проблем, які й пропонується розглянути в даній статті.

Перелік осіб, які мають право оскаржити постанову про порушення кримінальної справи (за фактом або щодо особи) регламентовано частинами 2 і 3 ст. 236⁷ КПК України. Скарга на постанову органу дізнання, слід-

чого, прокурора про порушення кримінальної справи стосовно особи може бути подана до суду нею самою, її захисником чи законним представником (ч.2 ст. 236⁷ КПК). Скарга на постанову вказаних суб'єктів про порушення кримінальної справи за фактом вчинення злочину подається до суду особою, інтересів якої стосується ця справа, теж її захисником або законним представником з достатнім обґрунтуванням порушення прав чи законних інтересів цієї особи (ч. 3 ст. 236⁷ КПК).

Потребує тлумачення конструкція «особа, інтересів якої стосується порушення справи», бо саме це надає право особі оскаржити відповідну постанову. КПК України не містить роз'яснення цієї правової категорії (у ст. 32 КПК такого терміна немає), що дає підставу вважати, що брак у КПК дефініції поняття «особа, яка має право оскаржити постанову про порушення справи за фактом», може викликати досить розширене його трактування й вільне оперування ним у слідчій і судовій практиці.

Теорія кримінального процесу визнає суб'єктами, які мають інтерес у справі тих осіб, які мають особистий чи інший інтерес у порушенні справи [3, с. 90]. У постанові Пленуму Верховного Суду України № 6 від 4 червня

2010 р. «Про деякі питання, що виникають під час розгляду судами України скарг на постанови органів дізнання, слідчого, прокурора про порушення кримінальної справи» зазначено, що суди зобов'язані приймати до свого провадження скарги на постанови про порушення кримінальної справи від особи, інтересів якої стосується кримінальна справа, порушена за фактом вчинення злочину, з достатнім обґрунтуванням порушення прав чи законних інтересів цієї особи [6], тобто вона вправі оскаржити постанову про порушення справи за фактом, якщо має місце наявність порушення її прав та законних інтересів. Заінтересованість особи пов'язується з наявністю обмеження її прав і свобод [5].

КПК України не встановлює строків оскарження такої постанови, на підставі чого суди приймають до розгляду подібні скарги протягом усього часу знаходження справи у провадженні органів дізнання, слідчого чи прокурора до моменту закінчення досудового слідства (ч. 4 ст. 236⁷ КПК). Отже, особи, вказані в частинах 2 і 3 ст. 236⁷ КПК України, мають право подати скаргу на відповідну постанову протягом всього часу провадження досудового розслідування. Оскарження такої постанови протягом указанного

періоду, як це позначено в ч.4 ст. 236⁷ КПК, вважаємо, законодавчо не виправдано. Предметом оскарження є порушення прав і законних інтересів особи саме на стадії порушення кримінальної справи, що призвело (як вважає особа, яка оскаржує постанову) до прийняття незаконного рішення про порушення кримінальної справи. Як вбачається, в КПК України треба чітко окреслити строки, в межах яких особа має скористатися правом на оскарження цієї постанови. Дійсно, загроза порушення конституційних прав людини може виникнути на будь-якому етапі досудового провадження, але це стосується вже провадження саме досудового розслідування, а не факту прийняття рішення про порушення справи.

КПК України у ч. 3 ст. 236⁷ зобов'язує особу, яка оскаржує постанову про порушення справи за фактом, достатньо обґрунтувати наявність порушення її прав чи законних інтересів, що дійсно необхідно, бо таке обґрунтування надає їй право на таку скаргу. Водночас недостатність останнього не є підставою для відмови у відкритті провадження по справі [6].

Предметом судового розгляду є перевірка наявності приводів і підстав, законності джерел отримання даних, які стали підставою для винесення постано-

ви. У юридичній літературі зосереджується увага на необхідності для суду провести таку перевірку, обґрунтувати своє рішення про порушення справи, з'ясувати чи є обставини, що виключають провадження по справі, а також чи дотримано процесуальний порядок винесення постанови про порушення справи [Див.: 9, с. 122; 2, с. 6.].

Процесуальний порядок розгляду суддею скарги на таку постанову зазначених суб'єктів повинен гарантувати захист прав і свобод людині й громадянину і створити кожному умови для їх поновлення. На нашу думку, процесуальний порядок розгляду судом скарги на постанову про порушення кримінальної справи, що регламентується ст. 236⁸ КПК України, породжує питання, які потребують подальшого законодавчого вирішення.

Відповідно до ст. 236⁸ КПК України суддя протягом доби від дня надходження скарги до суду виносить постанову про відкриття провадження за скаргою, в якій вирішує питання про доцільність на час розгляду скарги зупинення слідчих дій. Рішенням про зупинення провадження останніх зупиняється провадження досудового слідства (п. 4 ч. 1 ст. 206 КПК).

Прийняттям рішення в постанові про відкриття провадження по справі (як зазначено

в ч. 4 ст. 236⁸ КПК) унеможливується вирішення суддею цього питання при розгляді скарги в судовому засіданні, коли сторони мають право заявити про це клопотання або висловити свою думку стосовно зупинення провадження слідчих дій. Із цього приводу заслуговує на підтримку думка, висловлена Д. Є. Кутومانовим, що надання суду повноважень із прийняття рішення про проведення слідчих дій, які обмежують конституційні права людини, а також вирішення скарг учасників кримінального провадження привносить змагальні засади в процедуру досудового розслідування [4, с. 13].

У ст. 236⁸ КПК, на наше переконання, повинно бути визначено такий процесуальний порядок провадження, який окреслював би час прийняття рішення про зупинення слідчих дій: (а) при винесенні постанови про відкриття провадження, (б) при проведенні судового засідання з урахуванням думки учасників процесу, (в) при заявленні клопотань. Дотримання змагальності сторін у вирішенні цього питання має значення, тому що проведенням (або не проведенням) слідчих дій під час розгляду в суді скарги може бути завдана шкода конституційним правам та інтересам особи.

В уже згадуваній постанові № 6 Пленуму Верховного Суду України від 4 червня 2010 р. говориться, що за наявності підстав вважати, що слідчими діями, здійснюваними у справі, може бути завдана шкода конституційним правам чи інтересам певної особи, суддя вправі прийняти рішення про зупинення слідчих дій на час розгляду скарги. Але ж таким зупиненням теж може бути нанесена шкода як інтересам учасників процесу, так і всьому досудовому розслідуванню. Не викликає сумніву обставина, що з плином часу обстановка на місці події змінюється, знищуються сліди злочину, втрачаються важливі докази й можливість розкриття злочину «по гарячих слідах», що неминуче призводить до порушення прав потерпілого, перекрученню події злочину, унеможливленню його розкриття. Як зазначено в цій постанові, до прийняття такого рішення судді належить підходити виважено, мати на увазі, що воно може викликати істотні негативні наслідки, зокрема, призвести до втрати доказів.

Невирішеним залишається питання, що стосується збирання, процесуального закріплення (фіксації) й оцінки доказів у тих слідчих діях, виконання яких уже розпочато, але зупинено постановою судді. Варто, з нашого

погляду, в КПК України встановити чіткий процесуальний порядок щодо закріплення отриманих результатів слідчих дій, провадження яких зупиняється цією постановою, збереження вже отриманих результатів та їх подальшого використання.

Конституційний Суд України 30 червня 2009 р. Рішенням по справі № 1-17/2009 за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин 7-ї і 9-ї, п. 2 ч. 16 ст. 236⁸ КПК України встановив, що надання матеріалів, відповідно до яких було прийнято рішення про порушення кримінальної справи, є обов'язком органів дізнання, слідчого, прокурора, які, враховуючи строки розгляду судом скарг на постанови про порушення справи, повинні вжити всіх необхідних заходів для своєчасного їх направлення до суду. Невиконання чи неналежне виконання цього обов'язку може бути підставою для притягнення винних осіб до юридичної відповідальності [7].

Орган дізнання, слідчий або прокурор, у провадженні якого знаходиться справа, зобов'язані у встановлений суддею строк подати до суду матеріали, на підставі яких було прийнято рішення про порушення справи. За ч. 6 ст. 236⁸ КПК України матеріали,

які подаються до суду, повинні бути описані, прошиті й пронумеровані із зазначенням посади і прізвища особи, яка склала опис. Ця теза унеможлиблює надання вибіркового матеріалу, як зазначено у цій же ч. 6 ст. 236⁸ КПК, а тільки тих «на підставі яких було прийнято рішення про порушення справи». Наявність матеріалів кримінальної справи у такому вигляді (описані, прошиті і пронумеровані) має бути лише на час виконання вимог ст. 218 КПК України, коли всі вони пред'являються обвинуваченому при оголошенні йому про закінчення досудового слідства (ч. 5 ст. 218 КПК). У ч. 6 ст. 236⁸ КПК України, вважаємо, треба виключити речення: «Матеріали, які подаються до суду, мають бути описані, прошиті та пронумеровані із зазначенням посади та прізвища особи, яка склала опис».

Суддя, досліджуючи матеріали, на підставі яких було порушено справу, заслуховує пояснення особи, яка винесла постанову про це, і думку прокурора. Не викликає сумніву, що в цьому поясненні, можуть міститися відомості про шляхи та способи отримання даних, що виконують функцію доказів, які підтверджують наявність ознак злочину. При судовому розгляді скарги (на підставах змагальності) не уникнути розголошен-

ня даних досудового слідства. Вимоги ж ст. 121 КПК України можуть порушуватися, адже при цьому сторони вправі не тільки вислуховувати пояснення особи, яка винесла постанову про порушення справи, думку прокурора, а й ознайомлюватися з матеріалами, на підставі яких прийнято рішення про порушення кримінальної справи. А процесуальний порядок провадження судового розгляду дозволяє сторонам ознайомлюватися з матеріалами й вимагати їх оприлюднення в судовому засіданні. Варто прийняти до уваги обставину, що оскарження постанови про порушення кримінальної справи може відбутися негайно після її винесення, тобто на етапі розкриття злочину «по гарячих слідах». Ефективність проведення дізнання й досудового слідства саме в цей період у більшості випадків накладає відбиток на подальше провадження по справі. Ось чому розголошення даних досудового розслідування в судовому засіданні може мати негативні наслідки і взагалі унеможливити встановлення істини у справі, провадження по якій триває.

Якщо провадження слідчих дій суддею не зупинено, не зупиняється рух досудового розслідування (тим більше, що рішення по скарзі ще судом не винесено), в цьому разі діють

вимоги ст. 121 КПК України. Тамниця слідства має виключно тимчасовий характер, неприпустимість розголошення даних досудового слідства діє до закінчення досудового слідства.

З огляду на вищевикладене вбачається за необхідне внести пропозицію, що розгляд судом скарги на постанову про порушення кримінальної справи повинно відбуватися в закритому судовому засіданні, з дотриманням принципів верховенства права, неупередженості, незалежності, змагальності сторін і рівності всіх учасників судового процесу

Змагальність судового розгляду скарги на постанову про порушення кримінальної справи передбачає присутність і участь сторін у процесі. При розгляді в суді скарги на таку постанову участь прокурора є обов'язковою (Рішення Конституційного Суду України від 30 червня 2009 р., № 16-рп/2009 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ч. 7-ї, 9-ї п. 2 ч. 16 ст. 236⁸ КПК України). У судовому процесі при цьому має право брати участь і захисник (адвокат) для надання правової допомоги особі, яка оскаржила постанову й інтересів якої стосується її винесення. Участь адвоката для надання будь-якій особі, яка не

є підозрюваною або обвинуваченою, незалежно від характеру її правовідносин з державними органами правової допомоги (це розуміємо як участь захисника при розгляді в суді скарги на постанову про порушення справи) стала можливою з винесенням Конституційним Судом України Рішення від 30 вересня 2009 р., № 23-рп /2009 у справі за конституційним зверненням гр. Голованя І. В. щодо офіційного тлумачення положень ст. 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) [8].

За результатами розгляду скарги суддя своєю мотивованою постановою або залишає скаргу без задоволення, або задовольняє скаргу і скасовує постанову про порушення справи. При прийнятті рішення про задоволення скарги (скасування постанови) відповідно до КПК України суддя не вправі ініціювати провадження органами досудового розслідування додаткових перевірок по справі. Через це правоохоронні органи позбавлені можливості після скасування судом постанови про порушення справи усунути допущені при її прийнятті порушення.

З нашої точки зору, треба законодавчо вирішити питання про можливість для органів досудового розслідування, приймати в подальшому рішення про порушення кримінальної

справи, спираючись на дані, отримані раніше, в ході слідчих та оперативно-розшукових дій, які провадилися під час розгляду суддею оскарженої постанови. Необхідність розгляду цього питання обґрунтовується наступним. Конституційний Суд України у Рішенні № 16рп-2009 від 30 червня 2009 р. визнав не відповідними Конституції України положення п. 2 ч. 16 ст. 236⁸ КПК України щодо повноваження судів загальної юрисдикції в разі задоволення скарг на постанови про порушення справи та їх скасуванні виносити рішення про відмову в порушенні справи. Це дає підставу стверджувати, що відсутність такого рішення судді є обставиною, що не виключає в подальшому провадження оперативно-розшукових і процесуальних дій, отримання по них результатів, надання оцінки результатам, отриманим у ході проведення зупинених судом слідчих дій.

За результатами розгляду скарги суддя направляє матеріали справи прокуророві, який

зобов'язаний провести перевірку й у межах своєї компетенції винести постанову про порушення кримінальної справи. Збирання доказового матеріалу на стадії порушення кримінальної справи провадиться за відповідними правилами.

На постанову судді протягом 7-ми діб з дня її винесення може бути подана апеляція до апеляційного суду, яка не зупиняє виконання цієї постанови (ст. 236⁸). У випадку залишення місцевим судом скарги без задоволення дана обставина виправдовує законність провадження досудового розслідування всіх слідчих дій по справі на час подання апеляції й розгляду справи апеляційним судом. Закріплення у ст. 236⁸ КПК України можливості апеляційного оскарження постанови судді місцевого суду потребує чіткого визначення підстав для її скасування, а саме порушення конституційних прав громадян. При визначенні підстав для скасування постанови судді місцевого суду можливе посилання на підстави для скасування вироку.

Список літератури: 1. Відомості Верховної Ради України. 2. *Калиновський О.В.* Правові та організаційні засади оскарження рішення про порушення кримінальної справи: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12. 00.09. – К., 2009. – 20 с. 3. Кримінальний процес: Підруч. /За ред. *Ю.М. Грошевого* та *О.В. Капліної*. – Х.: Право, 2010. – 608 с. 4. *Кутманов Д. Є.* Забезпечення конституційних прав особи в досудовому провадженні по кримінальних справах: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12. 00.09 – Х., 2009. – 20 с. 5. Определение Конституционного Суда РФ об отказе в принятии к рассмотрению жалобы гр. Казаковой Т. В. на нарушение ее конституционных прав ч. 1 ст. 125 УПК РФ от 27.05. 2010 р., № 632-О-О [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: // www.ksrf.ru. 6. Про деякі питання, що виникають під час розгляду судами України скарг на постанови органів дізнання, слідчого, прокурора про порушення

Проблеми кримінального права, процесу, кримінології та криміналістики

кримінальної справи: Пост. № 6 Пленуму Верхов. Суду України від 04.06. 2010 р. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: //http: www. scjurt.gov. ua. 7. Рішення Конституційного Суду України від 30.06.2009р., № 16-рп/2009 у справі за конституційним поданням Верхов. Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ч.ч. 7-ї, 9-ї, п. 2 ч. 16 ст. 236^б КПК України (справа № 1-17/2009). [Електрон.ресурс]. – Режим доступу: /http://zakon1.gada.gov.ua. 8. Рішення Конституційного Суду України від 30.09.2009р., № 23-рп/2009 у справі за конституційним зверненням гр. Голованя І. В. щодо офіційного тлумачення положень ст. 59 Конституції України (справа про права на правову допомогу). [Електрон.ресурс]. – Режим доступу: //http: // zakon1. gada.gov.ua. 9. *Чорнобук В.І.* Законність та обґрунтованість процесуальних рішень судді в порядку судового контролю в досудових стадіях кримінального процесу: – Х.: Право, 2008. – 184 с.

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ РАССМОТРЕНИЯ СУДОМ ЖАЛОБЫ НА ПОСТАНОВЛЕНИЕ О ВОЗБУЖДЕНИИ УГОЛОВНОГО ДЕЛА Корчева Т. В.

Рассмотрены вопросы, касающиеся права граждан обращаться в суд с жалобой на постановление о возбуждении уголовного дела, а также проблемы осуществления судебного контроля за действиями и решениями органов досудебного расследования, выносящих данное постановление. Вносятся ряд предложений по усовершенствованию процессуального порядка рассмотрения судом жалоб на постановления о возбуждении уголовного дела.

Ключевые слова: постановление; возбуждение уголовного дела; жалоба; доказательства; состязательность; следственные действия.

IMPROVEMENT OF CONSIDERATION OF COMPLAINT ACTION A COURT ABOUT A DECISION ABOUT INSTITUTION OF CRIMINAL CASE Korcheva T. V.

Questions, touching a right for citizens to apply in a court with a complaint action about a decision about institution of criminal case, and also problems of realization of judicial control after actions and decisions of organs of pre-trial investigation, taking away this decisions, are considered. The row of suggestions is brought in on the improvement of judicial order of consideration of complains a court about decision about laying an action.

Key words: decision; institution of criminal case; complaint action; proofs; contentionness; investigating actions.

Надійшла до редакції 07.07.2010 р.

УДК 343.97:343.26 **М.Ю. Валуйська, канд. юрид. наук, доцент**
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ОСОБЛИВОСТІ ДЕТЕРМІНАЦІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Злочинність у місцях позбавлення волі є одним зі складових елементів злочинності загальної, тому проблеми її де-

термінації тісно пов'язані з проблемами детермінації злочинності взагалі. Означені питання привертали увагу науковців ще